

POVEZIVANJE S DEMOKRACIJOM U SREDNJOŠKOLSKOM OBRAZOVANJU

Smjernice za estetsko i utjelovljeno
učenje za demokraciju

Autori

Karine Oganisjana
Philip A. Woods
Joanne Barber

Urednici

Suzanne Culshaw
Claire Dickerson
Pilvikki Lantela
Philippa Mulberry
Cláudia Neves
Sandra Wallenius-Korkalo

Istraživački suradnici

Joanne Barber
Suzanne Culshaw
Uldis Dūmiņš
Konstantins Kozlovskis
Natalja Lāce
Karine Oganisjana
Rolands Ozols
Marie Toseland
Philip A. Woods

Financiranje

Ovaj je projekt financiran iz programa Europske unije za istraživanje i inovacije Obzor Europa na temelju Ugovora o dodjeli bespovratnih sredstava br. 101094052, kao i od strane UK Research and Innovation (UKRI) – referentni broj: 10063654.

Izjava o odricanju od odgovornosti

Financirano sredstvima Europske unije. Iznesena stajališta i mišljenja isključivo su odgovornost autora i ne odražavaju nužno stajališta Europske unije ili Agencije. Ni Europska unija ni tijela koja dodjeljuju sredstva ne mogu se smatrati odgovornima za njih.

Naslov i licencija

Povezivanje s demokracijom u srednjoškolskom obrazovanju: Smjernice za estetsko i utjelovljeno učenje za demokraciju

© 2026 AECED konzorcij (University of Lapland — Finska, University of Hertfordshire — Ujedinjeno Kraljevstvo, Marburg University — Njemačka, Universidade Aberta — Portugal, Riga Technical University — Latvija, University of Zagreb — Hrvatska).

Ovo je djelo licencirano pod licencom Creative Commons Imenovanje 4.0 međunarodna (CC BY 4.0). Presliku ove licence možete pronaći na:

<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>

Pristupačnost i korištenje alata za čitanje naglas

Ovaj je dokument osmišljen kako bi podržao korištenje alata za čitanje naglas i pomoćnih tehnologija. Tekst je organiziran u jasnu i numeriranu strukturu te je predstavljen u logičnom redoslijedu čitanja kako bi se olakšalo audiočitanje. Slike i dijagrami uključuju dodatni tekst kada nose značenjsku informaciju.

Zbog lakše navigacije verzija dokumenta u programu Word također je dostupna na zahtjev.

Svi dijagrami i tablice u ovom dokumentu popraćeni su kratkim objašnjenjima kako bi se osigurala pristupačnost za čitatelje koji koriste čitače zaslona ili alate za čitanje naglas.

Ovaj dokument može se citirati kao:

AECED Consortium (2026). Connecting with democracy in secondary education: A Guide to aesthetic and embodied learning for democracy.

DOI: [10.5281/zenodo.18613924](https://doi.org/10.5281/zenodo.18613924)

Zahvale

Ove Smjernice izrađene su u okviru projekta AECED — Transforming Education for Democracy through Aesthetic and Embodied Learning for Democracy, Responsive Pedagogies and Democracy-as-becoming.

Zahvaljujemo:

- svim sudionicima koji su sudjelovali u aktivnostima projekta AECED na različitim razinama obrazovanja, uključujući učenike, odgojno-obrazovne djelatnike, voditelje aktivnosti, školsko i institucijsko osoblje te obitelji i partnerske organizacije u zajednici
- nacionalnim timovima u Hrvatskoj, Finskoj, Njemačkoj, Latviji, Portugalu i Ujedinjenom Kraljevstvu na prikupljanju empirijskih podataka iz prakse koji su izravno oblikovali pristupe i prakse predstavljene u ovim Smjernicama
- članovima AECED konzorcija na doprinosu razvoja Pedagoškog okvira, transnacionalne sinteze (nacionalni primjeri i komparativna analiza) te drugih resursa
- recenzentima koji su svojim smjernicama pridonijeli jasnoći, konceptualnoj koherentnosti i praktičnoj primjenjivosti ovih Smjernica.

Sadržaj

1. Uvod
2. Zašto je AELD važan u srednjoškolskom obrazovanju
3. Demokratske vrijednosti u srednjoškolskom obrazovanju
4. Demokratska načela u srednjoškolskom obrazovanju
5. Osjećaj za demokraciju u srednjoškolskom obrazovanju
6. Responsivna pedagogija u srednjoškolskom obrazovanju
7. Uvažavajući pogled u srednjoškolskom obrazovanju
8. Potencijal za demokratske transformacije kroz AELD
9. Refleksija učitelja i profesionalni identitet
10. Oblikovanje AELD okruženja u srednjoškolskom obrazovanju
11. Svakodnevne prakse u srednjoškolskom obrazovanju
12. Pozivi na refleksiju
13. Poziv na otkrivanje Praktičnog priručnika

1. Uvod

Ovo su Smjernice za kreativno djelovanje. Osmišljene su kao dopuna AECED Pedagoškom okviru Povezanost s demokracijom, koji iznosi konceptualne temelje i argumente koji podupiru estetsko i utjelovljeno obrazovanje za demokraciju (AELD). Smjernice nude praktične upute za srednjoškolsku razinu obrazovanja, temeljene na idejama iz Okvira i rezultatima participativnih akcijskih istraživanja provedenih u okviru projekta AECED, financiranog iz programa Horizon Europe i UKRI.

Smjernice su jedna od četiri skupine Smjernica usmjerenih na pojedine obrazovne razine koje Okvir prevode u pristupe prilagođene različitim obrazovnim kontekstima: rani i osnovnoškolski odgoj i obrazovanje, srednjoškolsko obrazovanje, visoko obrazovanje te obrazovanje odraslih, profesionalno i organizacijsko učenje. Smjernice su osmišljene kako bi pomogle odgojno-obrazovnim djelatnicima koji se bave obrazovanjem za demokraciju razvijati osobni i zajednički osjećaj za demokraciju i njezino vrednovanje.

Svrha ovih Smjernica jest ponuditi odgojno-obrazovnim djelatnicima pristupačne i fleksibilne putove za integriranje AELD-a u srednjoškolsko obrazovanje.

Smjernice su zamišljene kao alat za kreativno i suradničko korištenje. One nisu skup uputa koje treba slijediti.

Smjernice su namijenjene:

- učiteljima i drugim odgojno-obrazovnim djelatnicima u svim nastavnim predmetima i u izvannastavnim kontekstima
- ravnateljima i školskim vodstvima koji razvijaju školske kulture koje podržavaju učenje za demokraciju
- kulturnim, umjetničkim i zajedničkim partnerima koji surađuju sa srednjim školama
- osobama koje rade s mladima i organizacijama civilnog društva koje doprinose razvoju demokratskoga okruženja učenja
- donositeljima politika koji oblikuju strategije za obrazovanje za demokraciju i demokratsko obrazovanje

Smjernice odražavaju spoznaje proizašle iz AECED participativnih akcijskih istraživanja. Ujedno prepoznaju da odgojno-obrazovni djelatnici u srednjoškolskom obrazovanju rade u zahtjevnim uvjetima, kao što su: veliki razredi, testovi i ispiti te ograničeno vrijeme.

Smjernice su popraćene Praktičnim priručnikom (Practice Companion) koji donosi praktične primjere za potporu kreativnom osmišljavanju i provedbi AELD aktivnosti. Praktični priručnik uključuje kartice aktivnosti, predloške, proširene primjere i resurse za planiranje.

Uvođenje ili proširivanje AELD-a ne zahtijeva nužno uvođenje novih programa niti reviziju ili ponovno osmišljavanje kurikuluma, no može poduprijeti svakodnevne promjene koje oživljavaju demokratske vrijednosti i načela kroz jednostavne i prilagodljive prakse i aktivnosti koje se uklapaju u postojeće nastavne sate. AELD stoga može poprimiti različite oblike. Oni se kreću od kratkih aktivnosti i svakodnevnih praksi uklopljenih u nastavu (primjeri su navedeni u Smjernicama i u Praktičnom priručniku) do duljih aktivnosti ili radionica (čiji su primjeri predstavljeni u Praktičnom priručniku).

Preostali dio ovog Uvoda donosi:

- kratko predstavljanje AELD-a
- sažetak uloga odgojno-obrazovnih djelatnika u AELD-u
- sažetak ključnih ideja AELD-a
- smjernice za korištenje ovih Smjernica

Nakon Uvoda slijede poglavlja koja:

- objašnjavaju zašto je AELD važan u srednjoškolskom obrazovanju (poglavlje 2)
- raspravljaju o ključnim idejama AELD-a u kontekstu srednjoškolskog obrazovanja (poglavlja 3 do 7)
- donose prikaze ilustrativnih situacija temeljenih na istraživanjima projekta AECED-a (poglavlja 8 i 9)
- dijele ideje o AELD okruženjima i svakodnevnim praksama (poglavlja 10 i 11)
- nude prijedloge aktivnosti koje potiču promišljanje o Smjernicama (poglavlje 12)
- pozivaju na istraživanje Praktičnog priručnika (poglavlje 13)

Kratki uvod u AELD

Estetsko i utjelovljeno učenje za demokraciju (AELD) pristup je obrazovanju za demokraciju. U središte učenja stavlja kretanje, tjelesnu svjesnost i kreativno izražavanje. Uključuje i dijeljenje i promišljanje osjećaja te estetskih i tjelesnih osjeta. AELD pomaže učenicima i odgojno-obrazovnim djelatnicima povezati se s demokratskim vrijednostima i načelima. On jača ljudske kvalitete koje omogućuju demokraciju i podupire odnosa s drugima.

AELD stvara prilike učenicima da istražuju demokraciju kao odnosnu i življenu praksu. Poziva također učenike da demokraciju iskuse kroz utjelovljeno sudjelovanje. Polazi od spoznaje da mladi ljudi misle, osjećaju, opažaju, zamišljaju, kreću se i stvaraju. Takvo multimodalno i utjelovljeno sudjelovanje omogućuje da se demokratske vrijednosti ne samo raspravljaju, nego i doživljavaju i provode u praksi.

Ciljevi AELD-a su sljedeći:

- razvijati demokratske kvalitete, poput: poniznosti, poštovanja, znatiželje, empatije, aktivnog slušanja, zajedničke odgovornosti te otvorenosti prema različitosti i novim mogućnostima
- povećati svijest o estetskim i utjelovljenim osjetima i osjećajima
- poticati demokratske načine učenja i stvaranja znanja
- povezati se s demokracijom cjelovito, nadilazeći isključivo kognitivni pristup demokraciji te je istraživati estetski, tjelesno i u odnosima s drugima
- pronaći put učenja ispunjen mogućnostima otkrivanja
- razvijati osjećaj za demokraciju, odnosno produbljenu svjesnost i uvažavanje osjećaja, tjelesnih osjeta i ljudskih kvaliteta koje su važne u demokratskom djelovanju.

AELD nudi načine istraživanja kroz aktivnosti, refleksiju i dijalog koje predstavljaju estetsku i utjelovljenu dimenziju, a sastavni su dio razvijene i žive demokratske prakse. Uključuje cijelo tijelo u procese zajedničkog stvaranja značenja i sustvaranja. Posebnu pozornost posvećuje emocijama, osjetima i tjelesnom kretanju, kao i kreativnim, imaginacijskim i drugim sposobnostima, bez dominantnog naglašavanja linearnog i logičkog mišljenja koje se uglavnom usmjerava na kognitivno znanje.

AELD prakse stoga su multimodalne i uključuju estetske i utjelovljene pedagoške aktivnosti. Te aktivnosti nisu usmjerene na izradu umjetničkih objekata ili na izvedbe, nego na komunikaciju i učenje kroz kreativne procese — otvaranje prostora u kojima ljudi mogu slušati, zamišljati i zajednički stvarati.

One mogu uključivati:

- kolaž, crtanje, slikanje i fotografiju — za vizualno izražavanje percepcija
- pokret i dramu — za istraživanje odnosa
- pripovijedanje — za izražavanje značenja kroz narativ
- zvuk, ritam i izvedbu — za poticanje pažnje, emocija i zajedničkog izražavanja
- vježbe svjesnosti ili osjetilne vježbe — za produbljivanje svijesti o sebi, drugima i okruženju

Prostori koji se koriste za AELD i za njegovanje demokratskih odnosa:

- potiču sudjelovanje („Ovdje pripada i tvoj glas“)
- podržavaju multimodalno izražavanje (više načina sudjelovanja: pokret, slika, zvuk, digitalni mediji, izvedba)
- omogućuju vremensku fleksibilnost (vrijeme za refleksiju, produbljivanje, ponavljanje i doradu)
- njeguju odnose s pažnjom (omogućuju preuzimanje rizika, neslaganje i ranjivost)
- prihvaćaju maštu kao način istraživanja i građanske mogućnosti
- prakticiraju prihvaćanje (otvoren, neosuđujući pristup usmjeren na ono što se pojavljuje, a ne na nametanje kontrole).

Uloga edukatora u AELD-u

Odgojno-obrazovni djelatnici mogu imati različite uloge u AELD-u, uključujući i ulogu učenika. Ponekad mogu imati više od jedne uloge. Uloge odgojno-obrazovnih djelatnika mogu uključivati:

- suučenika koji zajedno s učenicima istražuju dileme, kreativnost i neizvjesnost
- dizajnera ili sudizajnera estetskih, utjelovljenih i multimodalnih putova za demokratsko istraživanje
- facilitatora djelovanja i inicijative učenika, a ne raspodjeljivača zadataka ili kontrolora rasprave
- praktičara prihvaćanja (neprosudben pristup koji naglašava pažnju i prihvaćanje) koji modelira raspravu (vidi uvažavajući pogled u Tablici 1)
- graditelja uključivih okruženja s kolegama, vodstvom škole, partnerima u zajednici i učenicima
- refleksivnog praktičara koji promišlja kako moć, prepoznavanje i responzivnost oblikuju učenje
- sljedbenika kolektivnih odluka.

Sažetak ključnih ideja koje podupiru AELD

Bogat skup ideja stoji u temelju AELD-a. Te su ključne ideje sažeto prikazane u Tablici 1. u nastavku.

Tablica1. Ključne ideje koje podupiru AELD

Demokracija u nastajanju	<p>Shvaćanje demokracije kao živog nedovršenog procesa koji se stalno stvara kroz naše interakcije, izbore i odnose. Demokracija nije fiksni sustav. Ona nije samo politički sustav, organizacijski oblik upravljanja ili skup pravila. Ona je živi proces koji je stalno u kretanju — nešto što svakodnevno prakticiramo i obnavljamo u načinu na koji govorimo, slušamo, surađujemo i brinemo jedni o drugima.</p>
Demokratske vrijednosti	<p>Ovo su temeljne demokratske vrijednosti u središtu AELD-a.</p> <p>Sloboda. Sposobnost da se misli, djeluje i izražava otvoreno i odgovorno.</p> <p>Jednakost i pravednost. Svaka osoba je vrijedna i glas, tijelo i iskustvo svake osobe imaju važnost. Jednakost znači da svatko dobiva isto kao i drugi — primjerice ista prava i odgovornosti. Pravednost znači da svatko dobiva ono što mu je potrebno kako bi imao jednake mogućnosti.</p> <p>Responsivnost. To znači pažljivost prema potrebama, glasovima i iskustvima drugih te prema vlastitim tjelesnim rezonancijama (emocijama, osjetima i mislima) koje se pojavljuju u odnosu s drugima.</p>
Demokratski principi	<p>Ova načela — dijeljenje moći, transformirajući dijalog, cjelovito učenje i relacijska dobrobit — opisuju što znači prakticirati demokraciju kao proces postajanja i nude smjernice za djelovanje u stvaranju demokracije kao procesa postajanja.</p> <p>Dijeljenje moći odnosi se na aktivno sudjelovanje u oblikovanju institucija, kulture i odnosa koji čine naše društveno i organizacijsko okruženje. Ono uključuje sudjelovanje u donošenju odluka koje nas se tiču, pozivanje nositelja moći na odgovornost, doprinos novim mogućnostima koje nastaju kroz dijalog i suradničku interakciju te individualnu slobodu djelovanja za pokretanje inicijativa, izražavanje identiteta i slobodno djelovanje unutar okvira zajednički dogovorenih vrijednosti i odgovornosti.</p> <p>Transformirajući dijalog podrazumijeva razmjenu i istraživanje stajališta, sudjelovanje u otvorenoj raspravi, prakticiranje uzajamnog poštovanja među sudionicima, izražavanje različitih mišljenja, slušanje svih perspektiva te omogućavanje dijeljenja konstruktivne kritike. Njegova je svrha nadilaziti uske osobne perspektive i interese, produbljivati međusobno razumijevanje, tražiti područja slaganja i stvarati nove mogućnosti za zajedničko djelovanje. Cjelovito učenje je učenje koje uključuje cijelu osobu — intelekt, emocije, tijelo i maštu. Ono obuhvaća razvoj svih ljudskih sposobnosti, uključujući ne samo linearno razmišljanje koje naglašava kognitivno znanje, nego i, što je jednako važno, svijest, osjetljivost i uvažavanje u odnosu na područja iskustva, poput osjećaja, etičkih i duhovnih osjetljivosti, ljepote, radosti, patnje i tjelesnog doživljaja.</p> <p>Relacijska dobrobit odnosi se na stvaranje društvene kohezije, osjećaja povezanosti i pozitivnih osjećaja uključenosti kroz sudjelovanje. Ona potiče osjećaj osnaženosti i visoko samopoštovanje članova demokratske zajednice koja vrednuje individualnost.</p>

<p>Responzivna pedagogija</p>	<p>Responzivna pedagogija naglašava da je obrazovanje zajednički pothvat utemeljen na uzajamnoj odgovornosti i stalnom procesu međusobnog učenja. Ona poziva na refleksivnost i svjesnost vlastitih estetskih i tjelesnih reakcija, ali istodobno zahtijeva budnost i responsivnost prema širem kontekstu — uključujući povijest, mjesto, obrazovne politike i društveni položaj, poput roda, društvene klase te rasnog ili etničkog identiteta.</p>
<p>Osjećaj za demokraciju</p>	<p>Osjećaj za demokraciju, ukratko, znači osjećaj za demokraciju. To je kvaliteta pažljivosti, uvažavanja, njegovanja i reagiranja na osjete, svijest, osobine i osjećaje koji su ključni za razvoj demokratske prakse i odnosa te za povezivanje s drugima na demokratičnije načine.</p>
<p>Uvažavajući pogled</p>	<p>Uvažavajući pogled način je promatranja sebe, drugih i svijeta koji je otvoren, znatiželjan i neprosudben — usmjeren na ono što se pojavljuje, umjesto na nametanje kontrole. U obrazovanju omogućuje i odgojno-obrazovnim djelatnicima i učenicima da prepoznaju vrijednost onoga što je prisutno te da na to odgovore s empatijom. Ova praksa predstavlja kontinuirani proces zajedničkog stvaranja sigurnih okruženja za učenje koja uključuju estetske i utjelovljene metode. Uvažavajući pogled utemeljen je na pažnji i prihvatanju te potiče uvjete za slobodu, jednakost i pravednost te responsivnost u obrazovnoj praksi i šire.</p>

AELD objedinjuje sve ove elemente u pristup koji mladima i odgojno-obrazovnim djelatnicima omogućuje da osjete, prakticiraju i promišljaju demokratski život — primjerice kako različiti načini primjene demokratskih vrijednosti mogu utjecati na to kako učenici i odgojno-obrazovni djelatnici vide jedni druge te kako se prepoznaju njihov glas, prisutnost i djelovanje.

AELD povezuje sve ove elemente u pristup koji mladima i odgojno-obrazovnim djelatnicima omogućuje da osjete, provode i promišljaju demokratski život, primjerice, kako različiti načini prakticiranja demokratskih vrijednosti mogu utjecati na to kako učenici i odgojno-obrazovni djelatnici vide jedni druge te kako se prepoznaje njihov glas, prisutnost i djelovanje.

AELD pomaže ljudima stvarati iskustva demokratske prakse u srednjoškolskom obrazovanju o kojima se može promišljati. Pomaže razumjeti demokraciju kao živ i nedovršen proces koji se stalno stvara kroz međusobne interakcije i oblikuje na različite načine. Na primjer, stvaranje i održavanje demokracije može uključivati:

- zajedničko stvaranje značenja kroz pokret, izvedbu, vizualne umjetnosti, film i digitalno stvaralaštvo
- strukturirani i nestrukturirani dijalog: krugove razgovora, rasprave koje vode učenici, refleksivne stanke i multimodalne načine odgovaranja
- zajednički osmišljene rutine, zajedničke dogovore, rotirajuće uloge i sudjelovanje učenika u donošenju odluka u razredu
- utjelovljenu refleksiju: mapiranje tijela, provjeru emocionalnog stanja, vođenje dnevnika, improvizaciju i vježbe zauzimanja različitih perspektiva
- pregovaranje o sukobima uz pažljivost, „mek pogled“ i etičko slušanje
- male prakse relacijske dobrobiti: prepoznavanje doprinosa vršnjaka, pružanje podrške, uočavanje isključivanja i stvaranje prostora za tiše glasove

Kako koristiti ove Smjernice

Smjernice su osmišljene kao praktične i prilagodljive. Odgojno-obrazovni djelatnici mogu koristiti jednu aktivnost, jedno načelo ili više načela, ovisno o kontekstu i spremnosti.

Možete:

- započeti s kratkim aktivnostima niskog rizika
- istražiti dulje aktivnosti ili nizove aktivnosti
- uključiti multimodalne načine izražavanja i komunikacije
- koristiti refleksivna pitanja za produbljivanje demokratske svijesti
- odabrati aktivnosti koje odgovaraju veličini razreda, rasporedu ili predmetu
- prilagoditi prakse za online ili hibridne kontekste

2. Zašto je AELD važan u srednjoškolskom obrazovanju?

Srednjoškolsko obrazovanje označava razdoblje dubokih promjena u razvoju mladih ljudi. Mladi se suočavaju s pitanjima identiteta, pripadnosti, pravednosti i odgovornosti dok istodobno oblikuju svoj osjećaj sebe u odnosu na druge. Ovo je razdoblje obilježeno snažnim emocijama, povećanom društvenom osjetljivošću i rastućom željom da budu prepoznati kao sposobni sudionici zajedničkog života.

Estetske i utjelovljene dimenzije pedagogije važne su za učenje svakoga učenika. Međutim, postoje posebni načini na koje se AELD može koristiti kako bi se podržalo obrazovanje mladih za demokraciju u srednjoškolskoj fazi obrazovanja. Primjerice, njihov nastajući osjećaj sebe u odnosu na druge može biti prepoznat i uključen u proces učenja. Umjesto zanemarivanja emocija i osjećaja mladih, AELD stvara uvjete u kojima učenici mogu istraživati demokratske vrijednosti — slobodu, jednakost i pravednost te responzivnost — kroz različite načine izražavanja koji ih uključuju, poput pokreta, geste, vizualnog stvaranja, pripovijedanja, slušanja i zajedničke refleksije. Ovi načini omogućuju mladima da pristupe demokratskom značenju kroz kognitivne, emocionalne, relacijske i tjelesne aktivnosti koje obilježavaju njihovu razvojnu fazu.

AELD jača učenje za demokraciju na nekoliko načina:

- Podupire relacijsku dobrobit — mladi sudjeluju potpunije kada se osjećaju prepoznato i poštovano. AELD potiče relacijske uvjete, poput povjerenja, emocionalne sigurnosti i otvorenosti koji omogućuju učenicima da preuzmu rizik, izraze nesigurnost i podijele svoje perspektive.
- Proširuje mogućnosti za transformirajući dijalog — ne ulaze svi učenici u demokratski dijalog kroz govor. Neki preferiraju sliku, pokret, kreativne asocijacije ili tiše oblike doprinosa. AELD nudi različite putove koji pomažu da dijalog postane pravedniji i uključiviji.

- Razvija pažljivost i responzivnost — kroz utjelovljene i refleksivne prakse mladi uče uočavati kako njihovi postupci utječu na druge, kako emocije oblikuju interakcije i kako zajedničke odluke zahtijevaju usklađivanje s drugima. Ova responzivnost ključna je za demokratski život.
- Potiče cjelovito učenje povezivanjem mišljenja, osjećanja i osjeta. Na taj način AELD poziva mlade da istražuju složene ideje kombinirajući analizu, maštu, tjelesnu svijest i emocionalno razumijevanje. Takva integracija podržava dublje razumijevanje i etičku refleksiju.
- Podupire dijeljenje moći potičući učenike da utječu na procese učenja. Kroz takve prakse učenici doživljavaju da njihov doprinos ima značenje. Čak i male prilike za sudjelovanje u odlučivanju pomažu im razumjeti sebe kao aktivne sudionike zajedničkog učenja.
- Uključuje maštu kao demokratski resurs — kreativne i estetske prakse pomažu mladima zamišljati alternative, razmatrati perspektive koje nadilaze njihove vlastite i istraživati mogućnosti zajedničkih budućnosti. Mašta jača građansku znatiželju i otvorenost.
- Razvija osjećaj za demokraciju. Kroz ponovljena utjelovljena iskustva opažanja, refleksije, suradnje i odgovaranja mladi mogu razviti osjećaj za to što znače pravednost, uključenost, odgovornost i povezanost u demokratskoj praksi. Taj osjećaj postaje temelj za demokratsko sudjelovanje u srednjoškolskom obrazovanju i izvan njega.

Vrijednost AELD-a potvrđena je i nalazima istraživanja projekta AECED. Istraživanje je pokazalo da AELD može, primjerice, pomoći u razvijanju kvaliteta ključnih za demokraciju (poput empatije, aktivnog slušanja i otvorenosti prema različitosti i novim mogućnostima), povećati svijest o estetskim i utjelovljenim osjetima, potaknuti demokratske načine učenja i stvaranja znanja te razviti snažniji osjećaj za demokraciju. Takvi ishodi posebno su vrijedni tijekom razvoja mladih u srednjoškolskom obrazovanju.

3. Demokratske vrijednosti u srednjoškolskom obrazovanju

Demokratske vrijednosti oblikuju način na koji se odnosimo jedni prema drugima u okruženjima učenja. U srednjoškolskom obrazovanju te vrijednosti nisu apstraktne ideje, nego iskustva koja nastaju u svakodnevnim interakcijama — kroz način na koji se učenici izražavaju, kako su uključeni u sudjelovanje, kako se razvijaju neslaganja i kako se osjećaju prepoznato unutar skupine.

AELD omogućuje mladima da se susretnu s demokratskim vrijednostima kroz multimodalne i utjelovljene aktivnosti. To pomaže da vrijednosti postanu nešto što učenici mogu osjetiti, istražiti i zajednički prakticirati. Okvir prepoznaje temeljne vrijednosti važne za obrazovanje za demokraciju: slobodu, jednakost i pravednost te responzivnost. Svaka od tih vrijednosti u nastavku je predstavljena uz primjere kako se može zapaziti u srednjoškolskim okruženjima.

Sloboda

Sloboda se odnosi na prostor u kojem osoba može autentično izraziti sebe, otvoreno istraživati ideje i donositi smislene odluke unutar zajedničkih etičkih okvira. Za mlade koji razvijaju vlastiti identitet sloboda postaje stvarna kada mogu unijeti svoje perspektive, kreativnost i pitanja u proces učenja.

Kako to može izgledati:

- učenici biraju kako će izraziti ideju: kroz pokret, crtež, pisanje, zvuk ili digitalne oblike
- razred istražuje neku temu stvaranjem više mogućih interpretacija prije nego što prijede na analizu
- učenici sudjeluju u oblikovanju pojedinih aspekata zadatka, primjerice načina predstavljanja rada ili pitanja kojima će se posvetiti

Jednakost i pravednost

Jednakost znači da je prisutnost svakog učenika važna. Pravednost osigurava da svaki učenik ima dostupne i smislene načine sudjelovanja. Mladi su vrlo osjetljivi na uključivanje i isključivanje, čak i male naznake mogu utjecati na njihovu spremnost da sudjeluju. AELD stvara okruženja koja prihvaćaju različite načine sudjelovanja.

Kako to može izgledati:

- aktivnosti uključuju verbalne, vizualne, utjelovljene, pisane i refleksivne mogućnosti sudjelovanja; rasprava je organizirana tako da potiče uravnoteženo sudjelovanje i omogućuje i tišim glasovima da dođu do izražaja
- grupni zadatci potiču učenike da primjećuju i prilagođavaju se tempu, idejama i načinima izražavanja drugih.

U srednjoškolskom obrazovanju pravednost također uključuje prepoznavanje načina koji su povezani s klasom, rasom ili etničkim identitetom, rodnim ulogama, društvenim normama i odnosima moći te mogu utjecati na to tko se osjeća slobodnim govoriti, kretati se, riskirati ili ostati tih. AELD podupire pravednost nudeći višestruke, neisključujuće načine sudjelovanja, tako da učenici ne moraju odgovarati dominantnim normama kako bi pripadali ili sudjelovali.

Responzivnost

Responzivnost je sposobnost uočavanja drugih — njihovih znakova, emocija, perspektiva i potreba te prilagodbe vlastitog djelovanja u skladu s tim. To je relacijska vrijednost koja podupire dijalog, suradnju i rješavanje neslaganja. Mladi razvijaju responzivnost kada imaju prilike promišljati kako interakcije djeluju i kako njihovi doprinosi oblikuju život skupine.

Kako to može izgledati:

- učenici sudjeluju u vježbama koje zahtijevaju osjetljivost na pravi trenutak za djelovanje, primjerice u zajedničkom ritmu
- nakon grupnog rada učenici ne promišljaju samo rezultate, nego i to kako su interakcije utjecale na njih
- učenicima se daje kreativna sloboda izražavanja, a zatim se potiče refleksija o načinima izražavanja koje koriste
- povratna informacija među vršnjacima započinje pažljivim opažanjem („Primijetio/la sam...“) prije interpretacije ili prijedloga

4. Demokratska načela u srednjoškolskom obrazovanju

U srednjoškolskom obrazovanju primjena i istraživanje demokratskih načela pomaže mladima da demokraciju dožive ne kao apstraktan sustav, nego kao življeni, relacijski proces koji se odvija kroz sudjelovanje, dijalog i zajedničku odgovornost. U srednjoškolskom kontekstu ta se načela primjenjuju na načine koji odgovaraju sve većoj sposobnosti mladih za refleksiju, razumijevanje složenosti i relacijsku svijest.

Dijeljenje moći

Dijeljenje moći znači stvaranje smislenih prilika da učenici utječu na određene aspekte procesa učenja. U srednjoškolskom obrazovanju to može uključivati izbor načina istraživanja teme, načina suradnje ili načina izražavanja razumijevanja.

Dijeljenje moći ne znači prenošenje pune odgovornosti na učenike. Ono može imati različite oblike (formalne i neformalne), uključujući pažljivo osmišljene prostore djelovanja unutar nastavnog procesa koji vodi učitelj, te u kojima učenici doživljavaju da njihovi doprinosi oblikuju zajednički proces.

Transformacijski dijalog

Transformacijski dijalog potiče međusobno razumijevanje i zajedničko istraživanje različitih ideja, perspektiva i iskustava te naglašava znatiželju, slušanje i otvorenost prema različitosti.

U AELD-u dijalog je multimodalan. Učenici se mogu uključiti kroz govor, gestu, crtež, tišinu, prostorno pozicioniranje ili simboličke oblike izražavanja. Takvi načini omogućuju učenicima da izraze ideje koje još nisu u potpunosti oblikovane riječima i pomažu im da s pažnjom susretnu različite perspektive.

Cjelovito učenje

Cjelovito učenje polazi od toga da se razumijevanje razvija kroz povezivanje mišljenja, osjećanja, opažanja, mašte i odnosa s drugima. U srednjoškolskom obrazovanju ovo načelo pomaže mladima da rade s emocijama kao dijelom procesa učenja.

Cjelovito učenje uključuje utjelovljene i osjetilne dimenzije, ne kao izvedbu, nego kao svakodnevne načine opažanja i stvaranja značenja. Te dimenzije pomažu učenicima povezati ideje s iskustvom iz stvarnog života i produbiti angažman u različitim nastavnim područjima.

Odnosna dobrobit

Odnosna dobrobit odnosi se na kvalitetu odnosa unutar okruženja učenja. AELD zahtijeva prostore u kojima se učenici osjećaju prepoznato, poštovano i sigurno da sudjeluju vlastitim tempom.

U srednjoškolskim učionicama i drugim obrazovnim okruženjima odnosna dobrobit razvija se kroz pažnju prema dinamici skupine, emocionalnoj atmosferi i načinima na koje se svi sudionici (učenici i odgojno-obrazovni djelatnici) odnose jedni prema drugima. Ona se stvara kroz svakodnevne interakcije, a ne samo kroz pravila.

Ova načela najviše dolaze do izražaja kada se doživljavaju zajedno. Primjerice, jedan obrazovni susret može uključivati:

- poziv učenicima da predlože temu za istraživanje, čime se potiče dijeljenje moći
- kratki utjelovljeni poticaj koji potiče transformacijski dijalog
- izbor različitih načina izražavanja kako bi se proširile mogućnosti za cjelovito učenje
- refleksivnu stanku koja podupire odnosnu dobrobit.

AELD nudi jednostavne i prilagodljive načine uključivanja tih načela u svakodnevnu nastavu pomažući mladima da demokraciju dožive ne kao udaljeni ideal, nego kao nešto što međusobno prakticiraju iz trenutka u trenutak.

5. Osjećaj za demokraciju u srednjoškolskom obrazovanju

Osjećaj za demokraciju odnosi se na načine opažanja, osjećanja i reagiranja koji se razvijaju kada učenici sudjeluju u učenju za demokraciju s posebnim naglaskom na demokratske vrijednosti i načela. To nije nešto što se može izravno poučavati niti mjeriti kroz ishode. Umjesto toga, razvija se postupno kroz življena iskustva sudjelovanja, dijaloga i zajedničke odgovornosti te kroz aktivno opažanje, izražavanje, slušanje, reagiranje i zajedničko promišljanje.

U srednjoškolskom obrazovanju osjećaj za demokraciju uključuje to da mladi postaju svjesni tih iskustava i svjesni sebe kao dijela šire zajednice. To uključuje prepoznavanje prisutnosti drugih, uočavanje kako vlastite radnje utječu na skupinu te reagiranje s pažnjom i brigom. Te se sposobnosti razvijaju kroz svakodnevne interakcije u učionici i drugim prostorima učenja koji svjesno polaze od vrijednosti, načela i praksi AELD-a, a ne samo kroz izravno poučavanje.

Osjećaj za demokraciju kao življeno iskustvo

Osjećaj za demokraciju je utjelovljen, relacijski i utemeljen na iskustvu. Usko je povezan s rastućom sposobnošću mladih da promišljaju o:

- različitim perspektivama
- emocionalnim i relacijskim dinamikama
- složenosti i neodređenosti
- vlastitoj ulozi u zajedničkim situacijama učenja

i da uočavaju:

- atmosferu u prostoru
- ton interakcija
- trenutke napetosti ili lakoće
- promjene u energiji ili pažnji.

Kroz takva iskustva učenici počinju prepoznavati kada se prostor doživljava uključivim, kada sudjelovanje postaje moguće i kada je potrebna responzivnost. Ta svijest podupire promišljenije sudjelovanje u odnosima s drugima i u samom procesu učenja.

Rastuća svijest o sebi u odnosu na druge

Mladi počinju uočavati kako njihovi izbori, izrazi i postupci utječu na zajednički rad i odnose. Počinju prepoznavati trenutke usklađenosti i napetosti te promišljati kako se učenje odražava na njihovo tijelo i emocije.

Osjetljivost na pravednost, glas i uključenost

Mladi često vrlo brzo primjećuju nejednakosti. Osjećaj za demokraciju razvija se kada doživljavaju okruženja u kojima je svaki glas dobrodošao i u kojima se razlike tretiraju s poštovanjem.

Prepoznavanje emocija kao dijela demokratskog života

Emocije utječu na način na koji učenici sudjeluju, slušaju ili se povlače iz interakcije. Kada se mlade potiče da primjećuju i promišljaju emocionalna iskustva bez osuđivanja, uče da osjećaji oblikuju demokratske interakcije.

Otvorenost prema različitim perspektivama

Osjećaj za demokraciju razvija se kada se mladi susreću s različitim stajalištima i prakticiraju znatiželju umjesto obrambenosti. AELD pomaže učenicima pristupiti razlikama kroz zajedničko utjelovljeno iskustvo, a ne samo kroz kognitivnu raspravu.

Osjećaj zajedničke odgovornosti za okruženje učenja

Kada mladi razumiju da ton, ritam i kvaliteta interakcija pripadaju svima — a ne samo učitelju — osjećaj za demokraciju se produbljuje. Učenici počinju sudjelovati u oblikovanju prostora učenja.

Uočavanje relacijskih znakova i pažljivo prilagođavanje

Responzivnost je temeljna demokratska vrijednost. Osjećaj za demokraciju razvija se kada se mladi uče usklađivati s verbalnim i neverbalnim signalima drugih te prilagođavati svoje postupke.

Kako učitelji mogu podržati osjećaj za demokraciju

Osjećaj za demokraciju razvija se tijekom vremena kada mladi:

- sudjeluju u različitim oblicima interakcije
- uključuju se u multimodalni dijalog
- susreću se s razlikama i neslaganjima
- promišljaju kako se učenje razvija kolektivno.

Učitelji podupiru ovaj razvoj stvaranjem uvjeta u kojima se učenici osjećaju prepoznato, u kojima se cijene različiti načini izražavanja i u kojima je refleksija utkana u svakodnevnu praksu. Osjećaj za demokraciju razvija se kroz poticajno okruženje koje, primjerice, uključuje:

- poticanje multimodalnih načina izražavanja i komunikacije kako bi učenici mogli ući u proces učenja na način koji im najviše odgovara
- korištenje jednostavnih utjelovljenih praksi za razvijanje svijesti o sebi i drugima
- stvaranje prostora za refleksivne stanke u kojima se uočavaju emocije, odnosni znakovi i obrasci povezanosti
- pružanje smislenih, ali izvedivih prilika za donošenje odluka i dijeljenje odgovornosti
- reagiranje kroz uvažavajući pogled prepoznavajući doprinose prije nego što se procjenjuju
- ostavljanje vremena da se uvidi postupno razvijaju, uz razumijevanje da AELD nije linearan proces.

Tijekom adolescencije osjećaj za demokraciju oblikuje se u kontekstima u kojima su razlike, vidljivost i pripadnost često snažno naglašeni. Učenici mogu doživljavati uključenost ili isključenost u odnosu na rod, klasu, rasni ili etnički identitet, način izražavanja, samopouzdanje ili usklađenost s društvenim normama. AELD obraća pozornost na te dinamike stvaranjem prostora u kojima učenici mogu osjetiti pravednost i brigu, ne samo u onome što se govori, nego i u načinu na koji se sudjelovanje odvija, prepoznaje i dijeli. Integriranjem jednostavnih i fleksibilnih praksi učitelji mogu pomoći učenicima da demokraciju dožive kao nešto što žive već sada, a ne samo kao nešto što će proučavati u budućnosti.

6. Responzivna pedagogija u srednjoškolskom obrazovanju

Responzivna pedagogija u središte obrazovanja stavlja pažnju prema odnosima, kontekstu i iskustvima učenika. Ona podrazumijeva da se proces učenja razvija kroz uzajamno reagiranje, slušanje i prilagodbu među sudionicima u obrazovnom okruženju. U srednjoškolskom obrazovanju to znači prepoznavati učenike kao aktivne sudionike čije misli, osjećaji, tjelesna iskustva i perspektive doprinose zajedničkom procesu učenja.

Responzivna pedagogija povezana je s demokratskim vrijednostima i načelima AELD-a. Ona potiče učitelje da promatraju kako se učenje odvija u stvarnom vremenu i da reagiraju na dinamiku skupine, emocionalnu atmosferu i potrebe učenika. Time se otvara prostor za fleksibilnost, dijalog i zajedničko oblikovanje iskustva učenja.

U srednjoškolskom obrazovanju responzivna pedagogija može uključivati:

- pažljivo opažanje načina na koji učenici sudjeluju — tko govori, tko šuti, tko se povlači ili traži prostor za izražavanje
- prilagodbu aktivnosti kada se pojave novi interesi, pitanja ili emocionalne reakcije
- stvaranje prostora u kojem se učenici osjećaju sigurno izraziti ideje koje još nisu potpuno oblikovane
- priznavanje tjelesnih i emocionalnih reakcija kao dijela procesa učenja
- poticanje refleksije o tome kako se odnosi u razredu razvijaju i mijenjaju.

Prepoznavajući ove reakcije, učitelji mogu donositi svjesnije odluke o tome kako reagirati na učenike i na skupinu.

Reagirane s pažnjom i fleksibilnošću

Responzivnost uključuje prilagodbu poučavanja na male, promišljene načine. To može uključivati:

- usporavanje kada se skupina osjeća preopterećeno
- zastajanje kada se pojave emocije
- ponudu alternativnih načina sudjelovanja kada predloženi način nije prikladan
- prilagodbu strukture aktivnosti prema potrebi
- ostavljanje prostora za refleksiju.

Ove prilagodbe nisu znak gubitka kontrole. One su izraz pedagoške brige i demokratske pažljivosti.

Responzivna pedagogija kao refleksivna praksa

Responzivna pedagogija podržava se kontinuiranom refleksijom. Učitelji promišljaju ne samo o tome što učenici rade, nego i o:

- tome kakav je bio doživljaj prostora učenja
- vlastitim reakcijama
- onome što je potaknulo ili ograničilo njihovo sudjelovanje
- onome što bi se sljedeći put moglo prilagoditi.

Ova refleksivna dimenzija pomaže učiteljima ostati otvorenima, responzivnima i etički utemeljenima u svojoj praksi.

Učiteljske prakse koje podupiru responzivnu pedagogiju

U srednjoškolskim učionicama responzivna pedagogija može uključivati:

- omogućavanje dobrovoljnog uključivanja i promatranja
- pozivanje učenika da biraju između različitih multimodalnih načina izražavanja i komunikacije
- imenovanje neizvjesnosti kao dijela učenja
- utjelovljavanje smirene prisutnosti u trenucima napetosti
- priznavanje kada je potrebno promijeniti plan.

Kroz ove prakse učitelji podupiru obrazovanje za demokraciju kao kontinuiran i odnosan proces.

Usmjeravanje pažnje na prisutnost

Responzivnost započinje uočavanjem načina na koji učenici dolaze — emocionalno, tjelesno i socijalno. Mladi često izražavaju spremnost ili oklijevanje kroz držanje tijela, tišinu, ton glasa ili razinu energije.

Stvaranje prostora za različite načine izražavanja

Responzivnost uključuje pružanje različitih načina sudjelovanja — osobito za učenike koji se ne osjećaju ugodno odmah govoriti ili koji radije razmišljaju kroz kreativne ili utjelovljene načine.

Prilagodba ritmovima i potrebama

Mladi sudjeluju na različite načine u različitim trenucima. Responzivna pedagogija prilagođava se tim promjenama tako da uočava atmosferu u prostoru i reagira fleksibilno.

Podupiranje relacijske sigurnosti

Demokratsko učenje zahtijeva okruženja u kojima se učenici osjećaju dovoljno sigurno da preuzmu rizik, podijele nedovršene ili nesigurne ideje i uključe se u susret s razlikama. Responzivnost uključuje prepoznavanje trenutaka kada je osjećaj sigurnosti narušen i poduzimanje odgovarajućih koraka.

Reagirane na neočekivano

AELD potiče otvorenost prema neplaniranim trenucima koji nose potencijal za učenje. Responzivna pedagogija takve trenutke ne vidi kao prekide, nego kao pozive na daljnje učenje.

Kako to može izgledati:

- dodatno istraživanje iznenađujućeg uvida ili kreativnog odgovora
- ostavljanje vremena za spontanu, smislenu usmjerenu raspravu
- prilagodba zadatka kada učenici predlože novi smjer rada

Modeliranje responzivnosti kao demokratskog stava

Mladi uče responzivnost tako što je doživljavaju. Kada odgojno-obrazovni djelatnici slušaju s otvorenošću, prepoznaju neizvjesnost i promišljeno se prilagođavaju, oni utjelovljuju načine bivanja utemeljene na demokratskim odnosima — odnosima koji se temelje na prepoznavanju i brizi.

Kako to može izgledati:

- priznavanje kada nešto nije jasno i zajedničko istraživanje
- pokazivanje znatiželje prema idejama učenika, čak i kada odstupaju od plana
- prakticiranje uvažavajućeg pogleda — uočavanje i priznavanje doprinosa prije njihova vrednovanja.

Zašto je responzivna pedagogija važna za demokraciju

Responzivna pedagogija pomaže mladima da demokratski život dožive kao nešto odnosno, zajedničko i promjenjivo.

Kroz responzivnost učenici uče da:

- njihova prisutnost utječe na skupinu
- slušanje i opažanje predstavljaju oblike sudjelovanja
- emocije i tjelesni signali imaju važnu ulogu u demokratskim interakcijama
- neslaganje se može razvijati i razrješavati s pažnjom
- učenje za demokraciju predstavlja kontinuirani proces postajanja.

7. Uvažavajući pogled u srednjoškolskom obrazovanju

Uvažavajući pogled odnosi se na način gledanja, prihvaćanja i reagiranja na učenike i na samoga sebe koji daje prednost prepoznavanju prije vrednovanja. Primjenjuje se na način na koji odgojno-obrazovni djelatnici gledaju učenike i sebe same, ali i na način na koji učenici gledaju jedni druge i svoje učitelje. To je temeljno pedagoško polazište AELD-a koje podrazumijeva da se sudionici u obrazovnim susretima promatraju bez brzog zaključivanja ili prosuđivanja. Kada odgojno-obrazovni djelatnik tijekom vremena utjelovljuje uvažavajući pogled, učenici sve više prepoznaju da su viđeni, saslušani i uvaženi onakvima kakvi jesu. Učitelj poziva učenike da vlastite i tuđe reakcije promatraju kroz uvažavajući pogled kako bi se lakše suočili s emocijama koje utjelovljene metode mogu potaknuti. Taj poziv dio je zajedničkog stvaranja dovoljno sigurnog okruženja za učenje u AELD-u.

Uvažavajući pogled nije samo način razmišljanja; on je utjelovljeno djelovanje. Postaje vidljiv kroz:

- pogled koji osoba upućuje drugima
- držanje tijela i usmjerenost prema drugima
- ton glasa
- ritam govora i stanke
- spremnost da se ostane u neizvjesnosti.

Kroz te utjelovljene znakove učitelji (i drugi, primjerice u skupinskom radu) poručuju:

„Ovdje sam, slušam i tvoj doprinos je važan.“

U srednjoškolskom obrazovanju, u kojem se učenici suočavaju s pitanjima identiteta, ranjivosti i društvene izloženosti, uvažavajući pogled ima ključnu ulogu u stvaranju okruženja učenja u kojem sudjelovanje postaje moguće. Uvažavajući pogled pomaže stvarati uvjete u kojima se demokratske vrijednosti i načela mogu doživjeti. Podupire stvaranje okruženja u kojem:

- sudjelovanje postaje manje rizično
- učenici se osjećaju prepoznatima bez osjećaja izloženosti
- različiti oblici izražavanja su dobrodošli
- učenje postaje zajednički, odnosni proces.

Pomaže učiteljima i učenicima da nauče:

- prepoznati doprinose prije nego što ih vrednuju
- susresti se s neizvjesnošću i otvorenošću, a ne s pritiskom
- dopustiti da ideje ostanu nedovršene
- priznati prisutnost bez zahtijevanja osobnog otkrivanja.

Utjelovljavanje uvažavajućeg pogleda

Učitelj i učenici mogu utjeloviti uvažavajući pogled, ukorjenjujući ga u pristupu koji prenosi pažljivost i prihvaćanje. Kao stav koji je istodobno pažljiv i prihvaćajući, on može potaknuti prakse kao što su:

- prepoznavanje doprinosa učenika prije njihova vrednovanja
- imenovanje djelomičnih ili još nedovršenih ideja kao vrijednih
- reagiranje na razlike sa znatiželjom, a ne s prosuđivanjem
- izričito pozivanje učenika da slušaju i uočavaju prije nego što odgovore.

U nekim aktivnostima, gdje je to prikladno, moguće je također predstaviti i raspraviti ideju uvažavajućeg pogleda, čime se podiže svijest o tome što on podrazumijeva i koja je njegova vrijednost.

Uvažavajući pogled učitelja prema samome sebi

Važna dimenzija uvažavajućeg pogleda odnosi se na način na koji se učitelji odnose prema vlastitim reakcijama. To uključuje:

- prepoznavanje trenutaka neizvjesnosti ili neznanja
- uočavanje impulsa da se odmah ispravi ili kontrolira situacija
- dopuštanje sebi da zastane ili preispita vlastitu reakciju.

Practiciranjem uvažavajućeg pogleda prema samima sebi, učitelji utjelovljuju demokratski stav koji cijeni otvorenost, refleksiju i učenje kao proces.

Uvažavajući pogled među učenicima

Uvažavajući pogled također je način gledanja među učenicima, što je važno za način na koji učenici sudjeluju u AELD-u. Učitelji mogu podržati učenike u razvijanju uvažavajućeg pogleda tako da:

- potiču učenike da jedni druge promatraju s pažnjom
- poučavaju kako prepoznati vlastite prosudbene misli te usmjeriti uvažavajući pogled prema vlastitim tjelesnim reakcijama (npr. emocionalnim reakcijama)
- pozivaju na opisne reakcije prije iznošenja mišljenja
- potiču vršnjačku povratnu informaciju koja započinje opažanjem, a ne prosuđivanjem.

8. Potencijal AELD-a za demokratsku transformaciju

Kada se AELD primjenjuje u praksi, demokratska transformacija rijetko se pojavljuje kao pojedinačna promjena povezana s jednim ključnim elementom (vidi Tablicu 1). Istraživanja provedena u latvijskim srednjim školama to dobro ilustriraju: AELD češće potiče „sklopove“ promjena koje se istodobno javljaju u više elemenata. Budući da su u istraživanjima sudjelovali učenici, učitelji i ravnatelji škola, pojavili su se višestruki kanali interakcije i različiti oblici stvaranja: učenik–učenik, učenik–učitelj, učitelj–ravnatelj, učenik–ravnatelj te učenik–učitelj–ravnatelj. Stoga, kako bismo pratili ove demokratske transformacije kroz AELD, razmatramo epizode iz triju kanala interakcije.

Učenik–učenik: Kada su promišljali o novim kvalitetama koje su primijetili ili otkrili kod svojih vršnjaka tijekom primjene dramskih scena i kolaža, učenici su izvijestili da su njihovi kolege iz razreda bili neočekivano aktivniji, učinkovitiji i kreativniji nego inače te da su se pojavili novi talenti. Posebno su cijenili korisno, prijateljsko i suradničko ponašanje svojih vršnjaka. Razgovor s jednim učenikom pruža snažan primjer tog procesa:

„Trebali smo osmisliti kratku dramsku scenu o tome kako se demokracija razumijevala u sovjetskoj prošlosti. U početku sam bio/la prestravljen/a — nikakve ideje mi nisu padale na pamet. Moja zabrinutost se još povećala kada sam bio/la uparen/a s kolegom/kolegicom iz razreda s kojim/kojom nikada prije nisam radio/la; iskreno, pretpostavio/la sam da će biti dosadan/na — tih/a i ne baš razgovorljiv/a. Nisam mogao/la zamisliti da će istupiti i improvizirati, s obzirom na to koliko su djelovali introvertirano.

Potpuno sam pogriješio/la. Imaju izvrstan smisao za humor i pravi umjetnički talent. Također su vrlo pametni. Dok smo razrađivali radnju, stalno su predlagali ideje koje su me oduševljavale — mnogo čitaju i imaju oštar i sofisticiran um. Također su bez oklijevanja preuzeli najzahtjevniju ulogu kada su vidjeli koliko sam zbunjen/a.

Sudeći prema pljesku, cijelom se razredu svidjela naša improvizacija. Ta je epizoda potpuno promijenila moje mišljenje o njima. Rado bih ponovno radio/la s njima. I još nešto: nakon te scene shvatio/la sam koliko često stvaramo neutemeljena mišljenja o ljudima zbog brzopletih zaključaka — i koliko se često pokaže da su naše prosudbe pogrešne.“

AECED slučaj 11: Srednjoškolsko obrazovanje, Latvija

Ova epizoda pokazuje kako AELD aktivnost, u kombinaciji s načelima responzivne pedagogije oblikovanima na početku AECED istraživanja, može poticati uvažavajući pogled: početna prosudba ustupa mjesto pažljivom opažanju onoga što se pojavljuje u drugoj osobi. Učenik započinje s čvrsto oblikovanom prosudbenom pričom („pretpostavio/la sam da će biti dosadan/na — introvertiran/a i ne baš razgovorljiv/a“), a zatim se, kroz zajednički zadatak i estetsko-utjelovljeno iskustvo pomiče prema otvorenom, znatiželjnom i na iskustvu utemeljenom opažanju („potpuno sam pogriješio/la — pojavili su se novi talenti i rado bih ponovno radio/la s tom osobom“). Završna refleksija učenika izražava samu srž uvažavajućeg pogleda svakodnevnim jezikom: „Često stvaramo neutemeljena mišljenja, donosimo brzoplete zaključke i naše se prosudbe često pokažu pogrešnima.“

Ovu promjenu podupire i odnosnu dobrobit (jedno od demokratskih načela) koja se razvija kroz AELD. Epizoda opisuje promjenu u kvaliteti odnosa, obilježenu osjećajima podrške, suradnje, povjerenja, topline i obnovljene spremnosti na zajednički rad — što odražava „povezanost i pozitivne osjećaje uključenosti kroz sudjelovanje“ (vidi definiciju relacijske dobrobiti u Tablici 1).

Istodobno se u tom procesu aktivira i temeljna demokratska vrijednost: responzivnost. Učenikov vršnjak primjećuje da je izgubljen i reagira tako što preuzima najzahtjevniju ulogu i doprinosi idejama — responzivnost kao pažljivo uočavanje potreba druge osobe u određenom trenutku.

Naposljetku, ovaj primjer također upućuje na jačanje osjećaja za demokraciju. Učenikovo „doživljeno“ učenje („ta epizoda promijenila je moje mišljenje... shvatio/la sam...“) ukazuje na demokraciju ne kao na apstraktnu teoriju, nego kao na življenu promjenu u načinu na koji susrećemo i prepoznamo druge.

Općenito, učinci AELD-a nisu jednodimenzionalni, nego višedimenzionalni i međusobno povezani. Kroz proces učenja sudionici mogu početi sudjelovati u demokraciji kao procesu postajanja, utjelovljivati demokratske vrijednosti, jačati osjećaj za demokraciju i razvijati uvažavajući pogled.

Učenik–učitelj: Kada su učenici radili u mješovitim skupinama s odgojno-obrazovnim djelatnicima primijetili su zamjetnu promjenu u kvaliteti međusobnog susreta. Učitelji su se manje doživljavali kao voditelji unaprijed strukturiranog slijeda učenja, a više kao responzivni sudionici u zajedničkom procesu učenja.

„Danas su naši učitelji bili emotivniji nego inače. Govorili su o stvarima koje su važne i njima i nama, pa to nije bila samo formalna interakcija nego razgovor u koji smo se lako mogli uključiti. Mogli su „pročitati trenutak“ i prilagoditi se razredu i kontekstu. Iznenadilo nas je da se učitelji mogu smijati i biti otvoreni te da zajedno možemo stvoriti nešto smisljeno. Primijetili su u kojem smjeru idu naše ideje, usporili i dopustili nam da vodimo sljedeći korak. U današnjim aktivnostima doživjeli smo demokraciju: učitelji su radili s nama, a ne samo slušali nas.“

AECED slučaj 13: Međugeneracijsko učenje, Latvija

Ovo pokazuje kako AELD može u praksi aktivirati responsivnu pedagogiju. Učiteljevo „čitanje trenutka“, emocionalna prisutnost i spremnost da uspore ukazuju na pažljivo praćenje ideja i ritmova koji se pojavljuju u skupini te na sposobnost da se proces učenja tome prilagodi. Ono što učenici posebno naglašavaju nije samo što su učitelji učinili, nego kako su bili prisutni: otvoreno, ljudski i odnosni — stvarajući prostor učenja u koji su učenici mogli „lako ući“.

Istodobno, ova epizoda ilustrira dijeljenje moći u praksi. Učenici razlikuju učitelje koji ih samo „slušaju“ od učitelja koji „rade s nama“. Ključni trenutak nastaje kada učitelji „dopuste da mi vodimo sljedeći korak“, što pokazuje pomak od situacije u kojoj učenici samo odgovaraju prema situaciji u kojoj učenici pomažu oblikovati smjer zajedničkog rada. Ovdje dijeljenje moći ne znači da se učitelji potpuno povlače; ono znači stvaranje i održavanje prostora u kojem učenikove ideje mogu doista utjecati na ono što će se dogoditi sljedeće.

Ovi pomoci usko su povezani s transformacijskim dijalogom. Učenici opisuju prijelaz s formalne razmjene na razgovor u koji se mogu lako uključiti i kojem mogu aktivno doprinosti. Otvorenost učitelja („mogli su se smijati i biti otvoreni“) pomogla je smanjiti barijere, proširiti sudjelovanje i omogućiti da se ideje razvijaju tijekom aktivnosti.

Refleksija učenika također upućuje na snažniju odnosnu dobrobit. Interakcija se doživljava kao više poštujuća i sigurnija, pa učenici mogu sudjelovati vlastitim tempom. Na taj način AELD čini više od uvođenja novih metoda — poboljšava relacijske uvjete za učenje, jačajući povezanost i pozitivnu uključenost kroz sudjelovanje (vidi Tablicu 1).

Naposljetku, učenici izričito opisuju iskustvo kao demokraciju koja se živi u sadašnjosti: „U današnjim aktivnostima doživjeli smo demokraciju“. Ova izjava snažno odražava ideju demokracije kao procesa postajanja — demokracije koja se ne razumije kao apstraktan politički sustav, nego kao trajni proces koji se stalno stvara kroz svakodnevne interakcije, izbore i odnose. U ovoj epizodi demokracija se ostvaruje kroz responzivnost, zajedničko djelovanje i stvaranje.

Ravnatelj–učenik: Ravnatelj jedne škole u Latviji koja je sudjelovala u AECED istraživanju rekao je da utjelovljene aktivnosti mogu smanjiti društvenu distancu, potaknuti ravnopravnije odnose pa čak i dovesti u pitanje tradicionalne uloge. To je ilustrirao sljedećim primjerom. U latvijskom jeziku riječ „ti“ ima dva oblika: „tu“ (neformalni oblik, koji se koristi za obraćanje prijateljima, vršnjacima ili mlađim osobama) i „jūs“ (formalni oblik, koji se koristi za obraćanje učiteljima, starijima ili nepoznatim osobama). Prisjetio se:

„Na jednom izletu s razredom penjali smo se prema planinskom selu kada je jedan učenik iznenada prešao s ‘jūs’ na ‘tu’, pitajući: „Vai tev sāp?“ („Je li ti teško?“) dok mi je pomagao da se popnem. Upotreba ‘tev’ — dativnog oblika („tebi“) od ‘tu’ — djelovala je kao autentičan odgovor na fizički zahtjevan trenutak i naše zajedničko iskustvo. Atmosfera je postala manje formalna, a udaljenost između nas se smanjila. Na trenutak je djelovalo kao da razgovaramo kao prijatelji. No, kada smo se vratili dolje i fizički izazov je završio, učenik se ponovno vratio na ‘jūs’.

AECED slučaj 12: Obrazovanje odraslih / profesionalno i organizacijsko učenje, Latvija.

Ova epizoda pokazuje kako utjelovljene aktivnosti, koje su središnje za AELD, mogu potaknuti responzivnost kao pažljivo uočavanje potreba druge osobe u određenom trenutku. U ovom primjeru učenik primjećuje fizički napor odrasle osobe, pita: „Je li ti teško?“ i pomaže joj da nastavi penjanje. Važno je da učenikova reakcija nije samo verbalna, nego i relacijska. Odabirom oblika „tu“ učenik čini više od postavljanja pitanja — na trenutak susreće odraslu osobu kao drugu osobu u zajedničkom fizičkom izazovu. U Tablici 1 responzivnost obuhvaća i međuljudsku brigu i praktičnu podršku, ali i utjelovljenu osjetljivost na ono što situacija izaziva.

Istodobno, privremeni prijelaz na „tu“ upućuje na jednakost i pravednost, kao i na relacijsku dobrobit: statusna udaljenost se smanjuje, raste toplina i povezanost, a susret postaje jednostavniji i ljudskiji. Budući da se učenik kasnije vraća na „jūs“, ova epizoda također prikazuje demokraciju kao proces postajanja — demokraciju kao nešto situacijsko, što se pojavljuje i povlači ovisno o kontekstu, umjesto da trajno zamjenjuje postojeće uloge. Manje formalan ton ukazuje na promjenu u dijalogu, dok učenikova sposobnost da u tom trenutku oblikuje interakciju upućuje na dijeljenje moći na mikrorazini. Naposljetku, učiteljev neprosudbeni način prihvaćanja oblika „tu“ odražava uvažavajući pogled, dok učenikova kontekstualno osjetljiva briga ukazuje na osjećaj za demokraciju — doživljenu sposobnost da se autoritetu pristupi demokratičnije kada to okolnosti zahtijevaju.

Stoga se AELD može povezati s višestrukim demokratskim pomacima, a ne s jednom izoliranom promjenom. Može djelovati kao poticaj demokratskim transformacijama u okruženju učionice oblikujući način na koji se učenici i učitelji međusobno odnose, sudjeluju i uče. Kroz estetsko i utjelovljeno sudjelovanje AELD aktivira demokratske vrijednosti — responzivnost, slobodu te jednakost i pravednost — i čini demokratska načela vidljivima u praksi: dijeljenje moći, kada učenici sudjeluju u oblikovanju onoga što će se dogoditi sljedeće; transformacijski dijalog, kada interakcija postaje otvorenija i poticajnija; odnosnu dobrobit, kada se sudionici osjećaju prepoznato i sigurno da sudjeluju vlastitim tempom; te cjelovito učenje, kada se značenje stvara kroz cijelu osobu — mišljenje, osjećaje, maštu i tjelesno iskustvo, a ne samo kroz kogniciju. Zajedno, ovi pomaci jačaju osjećaj za demokraciju i razvijaju uvažavajući pogled u zajednici učenja, podupirući demokraciju kao proces postajanja — nešto što se prakticira i obnavlja kroz slušanje, reagiranje, zajedničko djelovanje i stvaranje.

9. Učiteljska refleksija i profesionalni identitet

Korištenje ili razvijanje AELD-a nije samo tehnički proces koji odgojno-obrazovni djelatnici u srednjoškolskom obrazovanju trebaju primijeniti. Ono može potaknuti promišljanje o vrijednostima i svrsi obrazovanja te predstavljati razvojno iskustvo za učitelje. U ovom odjeljku donosimo uvid iz našeg istraživanja u to što je iskustvo susreta s idejama AELD-a i osmišljavanja nastavne aktivnosti utemeljene na AELD-u značilo za jednu nastavnicu koja radi u srednjoj školi u Engleskoj.

AELD je utemeljen na demokratskim vrijednostima i načelima. Ona su sažeto prikazana u Tablici 1. i detaljnije razrađena u Okviru. Razvijanje AELD-a može kod odgojno-obrazovnih djelatnika potaknuti različite reakcije i osjećaje povezane s demokracijom, demokratskim vrijednostima i načelima te njihovim odnosom prema obrazovanju. Može ih navesti da preispitaju vrijednosti koje oblikuju njihovu praksu i profesionalni identitet te da ih kritički promišljaju. Politički i kulturni konteksti srednjoškolskog obrazovanja razlikuju se. Ti konteksti vjerojatno utječu na mogućnosti i ograničenja obrazovanja za demokraciju općenito, kao i na AELD, te na učiteljsku praksu i profesionalni identitet. Susret s idejama i mogućnostima AELD-a za učenike potiče promišljanje o učiteljskoj praksi i identitetu. Primjerice, demokratska vrijednost responzivnosti odnosi se na pažljivost prema potrebama, glasovima i iskustvima drugih, kao i prema vlastitim tjelesnim rezonancijama (emocijama, osjetima i mislima): ova vrijednost responzivnosti jednako je važna za učitelja, kao i za učenike. Kada učitelj razmatra demokratska načela dijeljenja moći i transformacijskog dijaloga, to može potaknuti promišljanje o postojećoj praksi i očekivanjima u njegovu obrazovnom okruženju.

Sljedeći prikaz donosi uvid u to što je AELD značio jednoj nastavnici u srednjoškolskom obrazovanju u jednom od slučajeva participativnog akcijskog istraživanja u okviru projekta AECED-a. Na temelju prikupljenih istraživačkih podataka, prikaz donosi priču o nastavnici koja se susreće s AELD-om te njegovim vrijednostima i načelima. Taj proces uključuje i promjenu pedagoške prakse koju je nastavnica razvila, kao i ponovno povezivanje s profesionalnim identitetom koji je bolje usklađen s njezinim vrijednostima i osjećajima o svrsi obrazovanja.

Uključenost jedne nastavnice u AELD

Ova priča temelji se na istraživačkim susretima s iskusnom nastavnicom u srednjoškolskom obrazovanju u Engleskoj. Prikaz je, koliko je god moguće, oblikovan koristeći nastavnčin glas te se nudi kao ilustracija načina na koji se uključila u načela i prakse estetskog i utjelovljenog učenja za demokraciju, u nastavnom satu sa svojim učenicima, ali i šire kao način promišljanja vlastitog profesionalnog identiteta.

Nastavnica je osmislila nastavni sat kao pokušaj isprobavanja i iskustvenog upoznavanja estetskog i utjelovljenog učenja za demokraciju (AELD) s jednim određenim razredom. Bio je to jednokratni sat, a aktivnost je trajala oko 50 minuta. Učenici su bili pozvani izraditi kolaž koristeći različite likovne i kreativne materijale, pri čemu je papirnati tanjur služio kao „platno“. Nastavnica je pozvala učenike da kroz taj rad izraze svoje razumijevanje jedne ključne teme, pružajući im priliku da oblikuju značenje prethodno stečenog znanja prije formalnijeg vrednovanja u sljedećem polugodištu. Učenici su mogli birati hoće li raditi samostalno ili s drugima te su svoje učenje predstavljali vizualno. Također su bili potaknuti da s drugima podijele značenje svojih kolaža. U ovoj je aktivnosti nastavnica djelovala više kao facilitatorica, pružajući učenicima neuobičajeno visoku razinu autonomije i kreativne slobode.

Prvo lice koristi se ovdje kako bi se dočarao način na koji je nastavnica provela nastavni sat. Priča se temelji na nastavnicičinim iskazima, njezinim refleksijama tijekom umjetnički utemeljenih i utjelovljenih aktivnosti te na dijalogu između nastavnice i istraživača tijekom participativnog akcijskog istraživanja. Ovaj prikaz osmišljen je kako bi pružio uvid u to što su nastavnica i učenici radili, kako su reagirali na aktivnost te kako su promišljali proces AELD-a.

Može pomoći ako zamislite nastavnicu kako naglas govori kolegi ili prijatelju.

„Zamolio/la sam svoje učenike da budu malo kreativni... Na stol sam im stavio/la razne materijale i dao/la im samo jednu riječ, povezanu s onim što smo učili. Pozvao/la sam ih da je protumače kako god žele.

I bilo je stvarno lijepo, iz triju razloga.

Podsjetilo me na to kako sam nekad predavao/la, kada se činilo da imamo vremena i prostora. Ali danas kao da više ne dopuštamo vrijeme i prostor za takve sate.

Uživao/la sam jer nisam imao/la osjećaj da sam ja glavna osoba koja sve kontrolira; mislim, naravno da jesam, ali nije se tako osjećalo. Sjedio/la sam s njima, razgovarao/la s njima.

Stekao/la sam dojam da dugo nisu imali takvu slobodu ili priliku; dao/la sam im izbor, nisam ih prisilio/la da to rade.

Zapravo sam osjećao/la radost tih 50 minuta. Ostavio/la sam ih uglavnom same oko 15–20 minuta, a zatim sam počeo/la obilaziti, pitajući ih da podijele što bi to moglo značiti i zašto su to napravili, objasnite mi zašto vam je to važno — na primjer. Većina ih je bila iznimno kreativna i stvarno sam uživao/la u tome, a i oni su se jako lijepo proveli.

I premda su svi dobili samo jednu riječ na koju su trebali odgovoriti, njihovi odgovori bili su potpuno različiti. Mogao/la sam primijetiti da neki nisu navikli imati toliku autonomiju u odlučivanju. Neki su rekli da ne znaju što želim da naprave ili da ne znaju koji je točan odgovor. Možda nisu navikli da ih se poziva da naprave što god žele?“

„Nisam imao/la osjećaj da je sposobnost bila prepreka, a neki učenici koji inače imaju poteškoća s pisanjem ili samokontrolom bili su mnogo samostaljniji u reguliranju vlastitog rada. Čak su poslije pomogli i u pospremanju! Ono što su stvorili bilo je vrlo različito, ali nijedan rad nije bio bolji od drugoga. Neki su učenici radili samostalno, drugi su odlučili raditi u skupinama, ali nisam određivao/la s kim trebaju raditi.

To je bila prilika da iskušaju svoju sposobnost razmišljanja, da kompromitiraju, pregovaraju i surađuju s drugima, a nisam siguran/na da su na to navikli. Nakon aktivnosti bili su prilično pohvalni jedni prema drugima u razredu; imali su priliku jednostavno biti ljubazni jedni prema drugima i prikazati ono što je svatko napravio. I premda je to bio vrlo drugačiji tip sata za njih, svi su ostvarili kriterije uspješnosti. Mislim da to ne doživljavaju često. Kladam se da je to bio jedan od onih sati kada misle da zapravo ne razmišljaju mnogo, a zapravo su razmišljali... i bili kreativni. Radili su zaista naporno!

Ponekad sam bio/la pomalo nervozan/na jer je netko [na primjer član uprave škole] mogao ući i propitati što radim, ali povezao/la sam aktivnost s nastavnim planom i završnim vrednovanjem, pa je to bila moja sigurnosna mreža.“

Osim što je opisivala kako se ovaj nastavni sat razvijao, nastavnica je bila pozvana [od istraživača] da na estetski i utjelovljen način promišlja proces uključivanja u AELD. Nastavnica je odlučila izraditi niz kolaža koristeći vlastite materijale. Ono što se pritom pojavilo nadilazilo je puko promišljanje o nastavnom satu i reakcijama učenika; postalo je duboko i bogato promišljanje o njezinu profesionalnom identitetu. Nastali kolaži pokazuju kako je nastavnica počela ugrađivati dimenzije AELD-a u svoju praksu i u način na koji promišlja vlastitu praksu — izravno se pozivajući na odnosnu dobrobit i dijeljenje moći, a implicitno i na transformacijski dijalog.

Vratimo se sada ponovno nastavničkoj naraciji i zaključimo ovim promišljanjem.

‘„Doista sam imao/la osjećaj da gradim odnos s učenicima, onu odnosnu dobrobit o kojoj smo govorili. I zapravo sam imao/la moć, a da nisam morao/la biti moćan/na. Mislim, ja sam odrasla osoba i imam odgovornost, ali to ne znači da moram nametati moć.

Shvatio/la sam da je vrsta učitelja kakav bih želio/la biti bila skrivena ispod gomile besmislica. Sada sam se ponovno prisjetio/la kakav učitelj mogu biti. Imam osjećaj o tome kakav bih zapravo želio/la biti, kakav vjerojatno i jesam, ali kakav bih želio/la biti još više kada ne bih bio/la toliko oprezan/na da me netko ne „uhvati“.

Razmišljao/la sam i o učitelju kakav moram biti i o tome koliko to djeluje kruto. Sada sam svjesniji/a nedemokratskih dijelova svojega rada. Postoje sile koje oblikuju osobu kakva moram biti, i toliko je krutosti u tome. A ja želim biti učitelj koji je živahan i kreativan — i takav sam bio/la u prošlosti. Ipak, osjećam da živim u sustavu s kojim se zapravo ne slažem.

Osjećam se toliko sputano; nisam u mogućnosti donositi slobodne odluke onako kako bih možda želio/la. A možda ni učenici nisu. Učenicima se jednostavno govori kako odgovoriti na pitanje da bi dobili najviše bodova. To nema veze s kreativnošću i originalnošću. Tako zapravo stvaramo ljude koji nisu slobodni misliti svojom glavom niti znaju kako rješavati probleme.

Kada smo ih posljednji put pitali što oni misle? Poučavamo ih o vrijednostima i demokraciji, ali im zapravo ne dopuštamo da je dožive ili pokažu. A budući da je ne doživljavaju, možda ni ne vjeruju u nju...

Pretpostavljam da ne poznaju snagu vlastitog glasa. A kada su se kretali po učionici, imali izbor i slobodu, dijelili moć u prostoru, možda to nisu ni prepoznali kao demokratsku slobodu. Ali sada su barem imali priliku to iskusiti.“

10. Dizajniranje AELD okruženja

AELD okruženja nisu posebne prostorije ili unaprijed određene postavke; ona su način oblikovanja prostora koji u svakodnevnoj nastavi stvara prilike da se učenici i odgojno-obrazovni djelatnici povežu s vrijednostima, načelima i mogućnostima demokracije, s ljudskim kvalitetama koje demokraciju čine mogućom te sa snagom odnosa s drugima.

Neke od ključnih značajki AELD okruženja, s primjerima kako se mogu očitovati u učionicama i drugim srednjoškolskim okruženjima, predstavljene su u nastavku:

Emocionalna i relacijska sigurnost

Emocionalna i relacijska sigurnost temeljni su uvjet za AELD. Ona je osobito važna za učenike koji se mogu osjećati izloženo ili marginalizirano zbog, primjerice, rodnih, klasnih ili rasnih očekivanja ili društvenog položaja.

U srednjoškolskom obrazovanju, gdje su učenici često osjetljivi na izloženost, prosuđivanje i dinamiku među vršnjacima, osjećaj sigurnosti ključan je za sudjelovanje, istraživanje i zajedničko stvaranje značenja.

U AELD-u sigurnost nije unaprijed zajamčena niti se nameće pravilima. Ona se sustvara kroz svakodnevne interakcije, pedagoške izbore i utjelovljene načine zajedničkog djelovanja.

Emocionalna i relacijska sigurnost razvija se i oblikuje kroz:

- način na koji se učenici primaju i dočekuju
- način na koji se pristupa razlikama
- način na koji se nosi s neizvjesnošću
- ton glasa
- tempo rada i stanke
- tjelesnu usmjerenost i fizičku blizinu
- mogućnost promatranja umjesto izravnog sudjelovanja
- dostupnost različitih načina izražavanja.

Uvažavajući pogled ima važnu ulogu u stvaranju emocionalne i odnosne sigurnosti. Sigurnost se može dodatno ojačati kada je sudjelovanje jasno dobrovoljno i kada poštivanje granica omogućuje učenicima da se uključuju tempom koji im je prihvatljiv. U AELD-u:

- učenici biraju kako i hoće li sudjelovati
- promatranje se prepoznaje kao valjan oblik sudjelovanja
- dijeljenje osobnih iskustava nikada se ne zahtijeva
- učenici se mogu kretati između različitih načina sudjelovanja.

AELD ne uklanja napetost ili neslaganje. Umjesto toga, emocionalna i odnosna sigurnost omogućuje da se s napetostima postupa pažljivo. Učitelji to mogu podržati tako da:

- uspore tempo rada kada se pojave snažne emocije
- imenuju trenutke poteškoća bez prosuđivanja
- po potrebi privremeno zaustave aktivnosti
- ponovno usmjere pažnju na zajedničku prisutnost.

Kroz takve prakse učenici uče da razlike i neizvjesnost mogu biti dio učenja, a da pritom ne ugrožavaju njihov osjećaj pripadnosti.

Emocionalnu i relacijsku sigurnost zajedno stvaraju učitelji i učenici. Tijekom vremena učenici uče:

- reagirati jedni na druge s pažnjom
- prakticirati uvažavajući pogled u međusobnim interakcijama
- uočavati kako njihovi postupci utječu na skupinu
- doprinositi kulturi učenja koja se temelji na poštovanju.

U sljedeća dva poglavlja ilustrativne epizode, temeljene na istraživanjima projekta AECED, oživljavaju neka iskustva i složenosti koje mogu obilježavati AELD u srednjim školama.

Višestruki putovi ulaska u učenje

AELD okruženja čine sudjelovanje dostupnijim nudeći više načina uključivanja. Time se podržava pravednost i prepoznaju različiti načini na koje mladi stvaraju značenje.

Kako to može izgledati:

- uključivanje crtanja, pokreta, pisanja, mapiranja, raspoređivanja predmeta ili zvuka kao mogućnosti sudjelovanja
- korištenje slika ili materijala kao poticaja za dijalog
- omogućavanje učenicima da izaberu kako će izraziti početne ideje prije prelaska na raspravu
- prepoznavanje tihe refleksije kao legitimnog oblika sudjelovanja

Fleksibilne strukture koje podupiru dijeljenje moći

AELD okruženja nude izvedive prilike da učenici utječu na određene aspekte učenja. Mladi razvijaju djelovanje i inicijativu kada vide da njihovi doprinosi oblikuju proces.

Kako to može izgledati:

- dopuštanje učenicima da predlože pitanja, teme ili smjerove unutar zadatka
- dijeljenje manjih odluka (npr. način formiranja skupina, redoslijed aktivnosti ili oblik predstavljanja)
- pružanje različitih mogućnosti unutar aktivnosti kako bi se podržala autonomija učenika.

Prostor za maštu i simbolički rad

Mladi često razumiju složene ideje kroz slike, metafore i simboličke oblike. AELD okruženja pozivaju na kreativno stvaranje značenja kao put prema razumijevanju demokracije.

Kako to može izgledati:

- korištenje metafore, geste ili tableaux (kada učenici stvaraju „živu sliku“ bez govora kako bi izrazili određeni pojam) za istraživanje apstraktnih tema
- stvaranje vizualnih ili materijalnih prikaza za istraživanje napetosti ili dilema
- poticanje učenika da koriste maštu kako bi razmotrili alternativne perspektive.

Poštovanje tempa i privatnosti

Nisu svi učenici u isto vrijeme spremni na istu razinu otvorenosti. Poštovanje tempa priznaje osobne granice i podupire odnosnu dobrobit.

Kako to može izgledati:

- omogućavanje učenicima da najprije promatraju („svjedoče“) aktivnost prije nego što se uključe
- ponuda privatnih refleksivnih bilježnica ili vremena za crtanje
- korištenje postupnih poziva na sudjelovanje (pojedinaac → par → skupina) kako bi se podržilo postupno uključivanje.

Prilagodljivost ograničenjima

Učionice srednjoškolskog obrazovanja i druga obrazovna okruženja često djeluju u uvjetima ograničenog vremena, velikih razreda, raznolikih potreba učenika i pritiska ispita visokih uloga. AELD okruženja fleksibilno se prilagođavaju tim okolnostima.

Kako to može izgledati:

- korištenje kratkih aktivnosti (5–10 minuta) kao početnih poticaja
- primjena struktura koje funkcioniraju u velikim razredima (npr. rotacija skupina, radne stanice, male skupine)
- pružanje alternativa za online okruženja ili situacije bez uključene kamere (poticaji gestom, odgovori u chatu, rad s predmetima)
- uključivanje AELD praksi u postojeće nastavne sate umjesto dodavanja zasebnih zadataka.

Stvaranje AELD okruženja

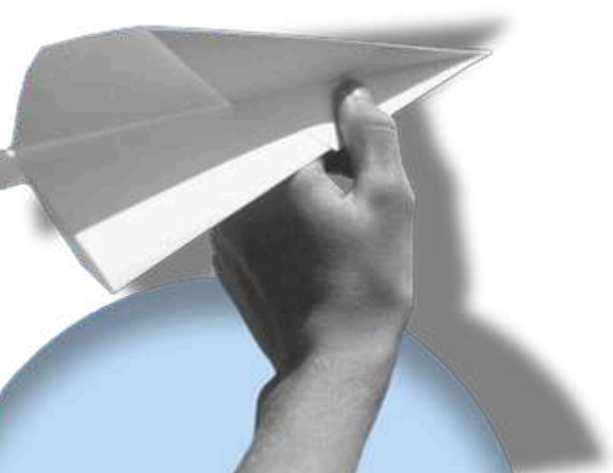
AELD okruženja mogu se oblikovati kroz suptilne pedagoške odluke, a ne nužno kroz velike promjene u organizaciji nastave. Kada se emocionalna sigurnost, multimodalni pristup, fleksibilnost, usklađenost s drugima, mašta i zajednička odgovornost međusobno povežu, mladi mogu doživjeti demokratske vrijednosti i odnose u djelovanju te dobiti priliku promišljati i razvijati svijest o tome što te vrijednosti i odnosi znače za njih.

U srednjoškolskom obrazovanju — gdje su učionice i drugi prostori učenja često dinamični, raznoliki i obilježeni vremenskim ograničenjima — AELD okruženja mogu se stvarati kroz male, promišljene pedagoške odluke koje učenje čine otvorenijim, relacijskim i responsivnijim te uključuju prilike za refleksiju i razvijanje svijesti. Takva okruženja mogu stvoriti uvjete u kojima se mladi osjećaju sigurno sudjelovati, u kojima su različiti načini izražavanja dobrodošli i u kojima zajedničko stvaranje značenja postaje moguće. Ona pomažu mladima da osjete i razumiju demokraciju kao nešto što je:

- življeno u odnosima
- oblikovano svakodnevnim gestama
- obogaćeno različitostću
- ojačano responsivnošću
- u stalnom procesu postajanja

U nekim okolnostima odgojno-obrazovni djelatnici, donositelji politika, učenici i drugi mogu smatrati da su za promicanje AELD-a potrebni novi programi, izmijenjeni kurikulumi ili promjene u školskim strukturama. Međutim, to nije nužno preduvjet za uvođenje, održavanje ili proširivanje AELD-a.

Ključno je da AELD okruženja sudionicima nude prilike ne samo da iskuse demokratske vrijednosti i odnose u djelovanju, nego i da promišljaju o njihovom značenju i razvijaju svijest o njima kroz različite načine izražavanja, uključujući estetske i utjelovljene pedagoške aktivnosti. Takva okruženja tako postaju prostori koji podupiru obrazovanje za demokraciju.

11. Svakodnevne prakse za srednjoškolsko obrazovanje

Nadovezujući se na ono što je rečeno o AELD okruženjima, ovaj odjeljak prikazuje prakse koje podupiru obrazovanje za demokraciju i koje se mogu uključiti u postojeće nastavne sate ili druge obrazovne aktivnosti. Ove prakse nisu fiksni program niti unaprijed određeni slijed aktivnosti. Umjesto toga, nude fleksibilne putove koje učitelji mogu selektivno koristiti i prilagoditi svom predmetu, kontekstu i učenicima.

Prakse opisane u nastavku organizirane su u šire kategorije. Svaka kategorija predstavlja vrstu pedagoškog poziva na sudjelovanje, a ne skup propisanih aktivnosti. Učitelji mogu odabrati jednu praksu, kombinirati elemente iz različitih kategorija ili ih povremeno koristiti prema potrebi.

Prakse dolaska (arriving practices) koje pomažu učenicima da se smire u prostoru učenja i postanu svjesni sebe, drugih i zadatka koji slijedi.

Prakse zagrijavanja (warm-up practices) koje nježno potiču znatiželju i pažnju te pripremaju učenike za uključivanje u ideje, materijale ili dijalog.

Prakse zajedničkog stvaranja značenja (collaborative meaning-making practices) koje pozivaju učenike da istražuju pojmove i pitanja kroz različite načine izražavanja, podupirući dublje razumijevanje i uvažavanje različitih perspektiva.

Prakse dijaloga i refleksije (dialogue and reflection practices) koje stvaraju prostor da učenici uoče, izraze i promišljaju vlastito učenje i doprinose drugih.

Prakse dijeljenja moći (power-sharing practices) koje nude izvedive prilike da učenici utječu na određene aspekte procesa učenja, potičući djelovanje i zajedničku odgovornost.

Ritualne prakse koje pružaju kratke, jasno omeđene trenutke otvaranja ili završetka, podržavajući povezivanje, prijelaz između aktivnosti ili zajedničku stanku.

Dulji istraživački putovi (longer inquiry pathways) koji omogućuju produbljeno istraživanje tijekom jednog nastavnog sata ili niza nastavnih sati, dajući učenicima priliku da se kroz vrijeme bave složenošću, neizvjesnošću i zajedničkim stvaranjem značenja.

AELD prakse osmišljene su kao modularne i prilagodljive. Mogu se koristiti samostalno, ponavljati tijekom vremena ili kombinirati na različite načine. Učitelji se potiču da odaberu one prakse koje su prikladne i izvedive u njihovom kontekstu.

12. Pozivi za refleksiju

Cilj ovih Smjernica jest potaknuti svijest i interes za načine na koje ključne ideje koje podupiru AELD, prikazane u Tablici 1., mogu postati dio nastavne prakse i učenja za demokraciju. U ovom odjeljku odgojno-obrazovni djelatnici i drugi pozivaju se da odvoje vrijeme za promišljanje, a ponuđeni su i prijedlozi kako to učiniti.

Predstavljene su tri aktivnosti osmišljene za poticanje refleksije. Refleksije 1 i 2 pomažu odgojno-obrazovnim djelatnicima da razmišljaju imaginativno te da obrate pažnju na vlastite osjećaje i reakcije na ideju AELD-a. Refleksija 3 usmjerena je na uočavanje pojavljuju li se, na koji način i u kojoj mjeri demokratske vrijednosti i načela u nastavnoj praksi i drugim prostorima učenja. Ona pomaže odgojno-obrazovnim djelatnicima da se usklade s ritmovima učenika, prepoznaju suptilne oblike sudjelovanja te razvijaju okruženja u kojima se mladi mogu uključiti u demokratski život s otvorenošću, djelovanjem i brigom.

Refleksija 1: Razmišljanje i kretanje

Ovo je poziv na promišljanje kroz tjelesni pokret. To može biti kretanje po prostoru ili samo mali pokret ili gesta rukama, ramenima ili glavom. Dok gestikulirate ili se krećete, razmišljajte o svojoj svakodnevnoj praksi u odnosu na AELD. Možete se poslužiti nekim od sljedećih poticaja:

- Kako se AELD uklapa u vašu praksu?
- Gdje se AELD pojavljuje u vašoj praksi?
- Kako bi se AELD mogao pojaviti u vašoj praksi i kako bi ga mogli doživjeti vi i vaši učenici?
- Koji su izazovi u primjeni AELD-a i kako biste ih mogli prevladati
- Koje su vaše nade i težnje u vezi s AELD-om?

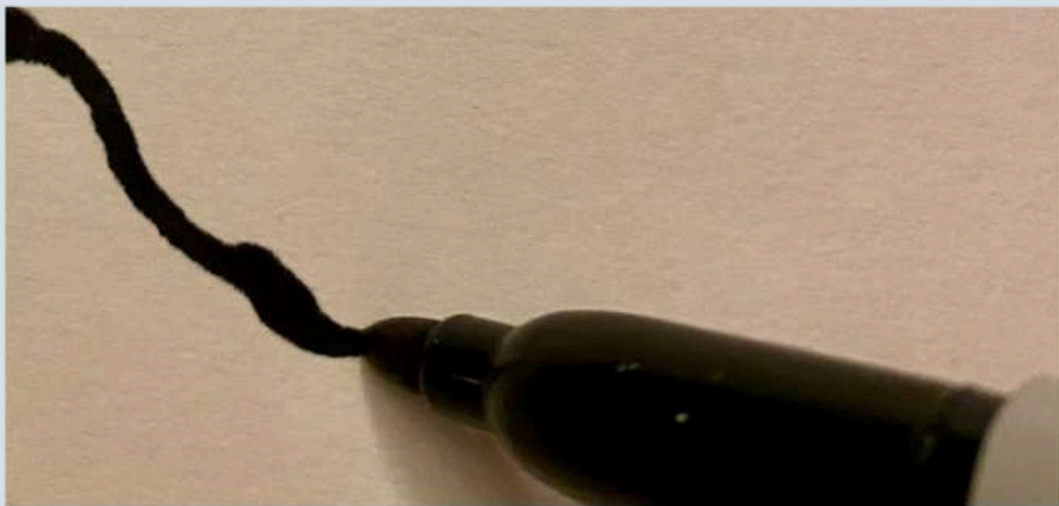
Razmislite o područjima svoje nastavne prakse u kojima možete zamisliti da nešto radite drugačije. Dopustite da vaš um slobodno luta kroz te misli dok se krećete.

Refleksija 2: Refleksivno mapiranje

Nakon što ste pregledali Smjernice, izradite mapu ideja o tome kako povezujete AELD sa svojom nastavnom praksom. Primjerice, te veze možete prikazati poput geografske karte ili mentalne mape; možete koristiti riječi ili simbole, ili pak ljepljive papiriće i konac kako biste prikazali povezanosti. Dopustite da vaše misli slobodno teku, a kada završite razmislite o sljedećem:

- Kako vam ovo mapiranje otvara ideje koje vam omogućuju da razmišljate o mogućnostima drugačijeg poučavanja?
- Postoji li područje prakse koje biste željeli dalje istražiti, kao pojedinac ili zajednički, ako radite s drugima?

Refleksija 3: Promišljanje o AELD nastavnom satu kroz izradu kolaža

Nakon AELD nastavnog sata možete provesti aktivnost refleksije kroz izradu kolaža. Trebat će vam veći list papira i pristup materijalima različitih boja i tekstura; primjerice, likovni i kreativni materijali, izresci iz časopisa, pronađeni materijali, pribor poput spajalica, papira, olovaka, ljepljivih papirića, naljepnica, gumba ili vrpce. Rasporedite te materijale kako biste izradili kolaž koji potiče vašu refleksiju kao odgovor na poticajno pitanje — ono koje sami postavite ili primjeri navedeni u nastavku:

Nakon primjene AELD-a, što ste primijetili u vezi s jednim ili više od sljedećih elemenata: atmosfera u učionici, sudjelovanje, sloboda, responzivnost, dijeljenje moći, uvažavajući pogled, multimodalno učenje?

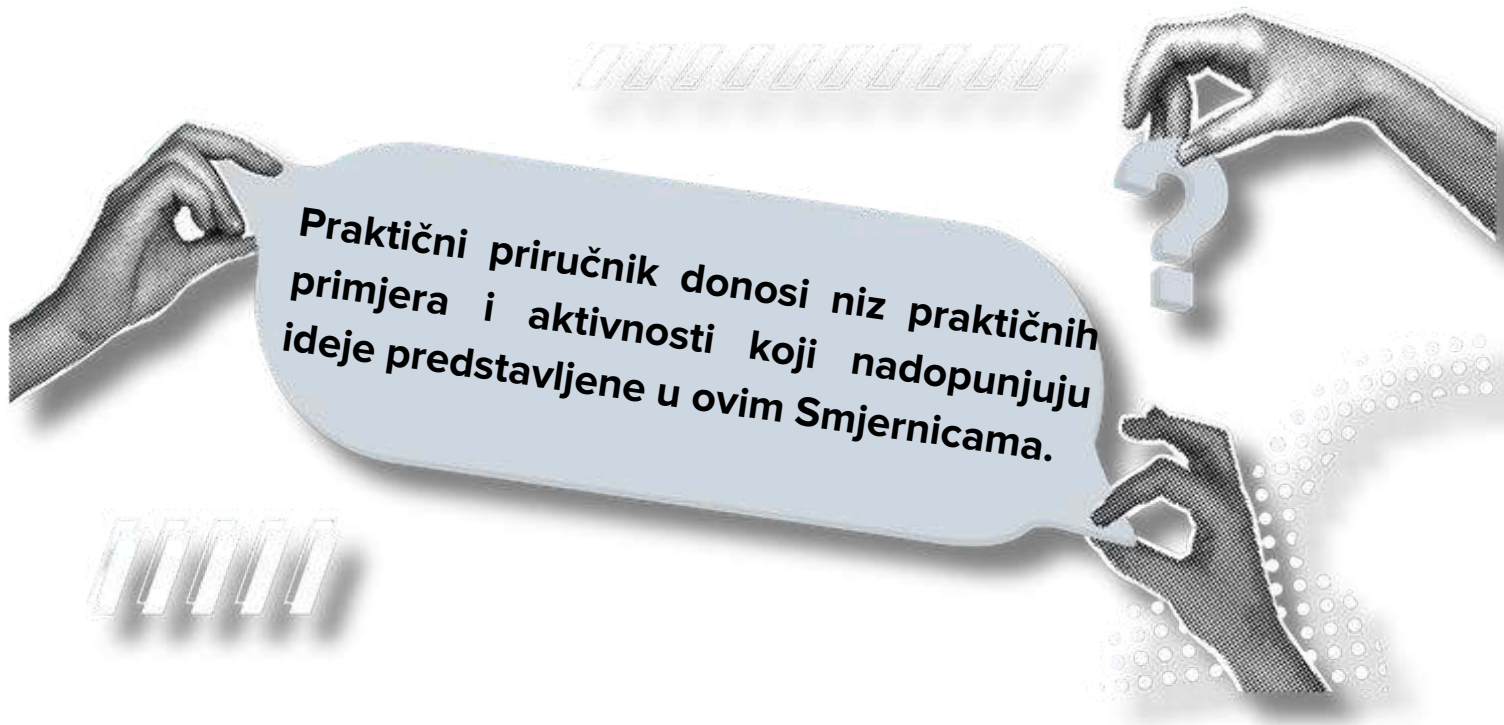
Kada završite kolaž, možete razgovarati o procesu i idejama s drugom osobom ili snimiti sebe dok opisujete svoj kolaž i objašnjavate što pojedini elementi predstavljaju.

Gledajući unaprijed, postavite si sljedeća pitanja:

- Koju bih jednu malu AELD praksu mogao/mogla isprobati ili nastaviti primjenjivati sljedeći put?
- Što sam danas naučio/naučila o svom razredu?
- Što sam naučio/naučila o vlastitom relacijskom ili pedagoškom pristupu?
- Što se za mene počinje pojavljivati dok nastavljam istraživati AELD?

13. Poziv na otkrivanje Praktičnog priručnika

U Praktičnom priručniku nalazi se pet cjelina, od kojih se svaka odnosi na jedno od prethodnih poglavlja: demokratske vrijednosti, demokratska načela, osjećaj za demokraciju, respozivnu pedagogiju i uvažavajući pogled.

Pozivamo vas da istražite praktične primjere i aktivnosti — da odaberete ono što vam je najbliže, prilagodite ono što vam je potrebno i da im se ponovno vraćate kako se vaša praksa bude razvijala.